

mand, die hoewel nijver werkend voor de publieke zaak zijn andere talenten niet verwaarloosd heeft; daartoe moeten de vele uitweidingen over sportbeoefening en participatie in het uitgaans- en sociale leven tevens bijdragen. Alles tezamen genomen dragen deze biografische aantekeningen niet tot dat doel bij. Dat wil niet zeggen, dat Van Kleffens geen intellectueel hoogbegaafd man, geen bekwaam diplomaat en kundig jurist, geen in het internationaal milieu zich goed bewegend persoon, geen persoonlijk hoogst genietbaar man is. Wél dat voor het vaststellen daarvan de *Belevenissen* een inadequate bijdrage zijn. Men kan slechts hopen, dat het tweede deel, dat de periode vanaf mei 1940 zal behandelen, juist in dat opzicht openhartiger en minder terughoudend zal zijn.

Albert E. Kersten

John Ingleson, *Road to Exile: the Indonesian Nationalist Movement 1927-1934* (ASAA Southeast Asia Publications Series, 1; Singapore-Kuala Lumpur-Hongkong: Heinemann, 1979, vii + 254 blz., £5,25).

De compartimentalisering van het leven in de koloniale samenleving doet zich nog steeds gevoelen in de geschiedschrijving over het koloniale verleden. Na de dekolonisatie van Indonesië zijn verschillende studies over het nationalisme en het politieke leven gedurende het interbellum verschenen. Het sterk uiteenlopende karakter van de maatschappelijke groeperingen in de koloniale samenleving heeft er toe geleid dat er nauwelijks overzichtswerken zijn geschreven, maar des te meer studies over afzonderlijke groepen. Na Pluvier's boek over het nationalisme in de jaren dertig verschenen Indonesische werken over de Islamitische organisaties door Deliar Noer en Alfian, over Boedi Oetomo de studie van de Japanner Akira Nagazumi, de Nederlandse groep werd belicht door Drooglever en Locher-Scholten, terwijl de bronnenpublicaties van Van der Wal en Kwantes veel origineel materiaal openbaar maakten. De seculiere nationalisten, dat wil zeggen zij, die zich niet op de religie beriepen als het bindende element, zijn beschreven door Susan Abeyasekere en John Ingleson. Een sociaal-functionele benadering van de bestuurlijke elite, de 'pamong pradja' of regenten, werd gegeven door Heather Sutherland.

John Ingleson heeft de vorming van de PNI, de Partai Nasional Indonesia, de Partindo en de PNI baru, organisaties waarin een stedelijke westers-georiënteerde elite zich politiek manifesteerde, uitvoerig beschreven. Deze partijen wisten weliswaar een aanzienlijke aanhang te verwerven, maar hebben nooit die massale omvang kunnen of willen verwerven als de Sarekat Islam in de jaren twintig. Zij danken hun belang niet aan hun omvang, maar aan het feit dat de leidende personen van de revolutie van 1945 hierin hun eerste politieke ervaring hebben opgedaan. Ondanks het korte bestaan dat deze organisaties beschoeren was door de repressie van de Nederlands-Indische overheid werd door hun optreden de basis gelegd voor het seculiere nationalisme dat in 1945 bij de opstelling van de Pantjasila de grondslag van de staat bepaalde. De bestaansperiode van deze organisaties is begrensd door de mislukte communistische opstanden van 1927 en de ontmanteling van de partijen door verbanning van de leiders in 1933-1934. Sukarno, Hatta en Sjahrir zijn onder de leiders de meest bekende.

In deze bewegingen hadden Indonesiërs die in Nederland studeerden of hadden gestudeerd een sterke invloed. De Indonesische studentenclub in Nederland, de Perhimpunan Indonesia, ontwikkelde allerlei initiatieven en voorstellen voor het programma. Hatta heeft ondanks zijn verblijf in Nederland tot 1931, een sterk stempel op de ideeënvorming kunnen drukken. Een aantal problemen over de juiste tactiek en organisatie konden niet

worden overbrugd en bleven deze partijen plagen tot het einde. Een voortdurend terugkerend dilemma bleef de vraag of men zich op een klassenstrijdstandpunt moest stellen of dat het belangrijker was de strijd tegen de kolonisten als het middelpunt van het streven te nemen. De *sini*, die van hier (Indonesië) tegen de *sana*, die van daar, was een belangrijker gevoelde tegenstelling die meer aansprak, dan de vraag naar de vorm van de toekomstige staat.

Het boek bevat allerlei aanvullingen op reeds bekende opvattingen of verduidelijkt bepaalde verhoudingen. Het is gebaseerd op zeer uitvoerig bronnenonderzoek in Nederlandse koloniale archieven. Het basismateriaal wordt geleverd door rapporten opgesteld over de nationalistische beweging door koloniale ambtenaren en de PID, de Politieke Inlichtingen Dienst. Daarnaast zijn Indonesische tijdschriften van de beweging zelf geraadpleegd. Deze combinatie heeft tot een interessant resultaat geleid. Het verduidelijkt de reactie van de nationalist en de problemen, zoals de psychologische afhankelijkheid die zij hadden ten opzichte van de koloniserende Nederlanders. Gezien de zware inbreng van Nederlandse overheidsrapporten zou het gewenst zijn geweest dat de auteur zich indringender hun waarde had afgevraagd en dit had verduidelijkt. Op bladzijde 164 noot 69 vraagt hij zich de betrouwbaarheid af van een verslag, opgesteld door de inlichtingendienst, van een rede van Sukarno. Aangezien een zeer groot aantal verslagen van bijeenkomsten, zelfs van geheime, van Indonesische nationalist zijn opgesteld door de inlichtingendienst of andere outsiders, is de vraag gewettigd welk effect dit voor de waarde van deze bron heeft gehad. Het belang van de Nederlandse koloniale archieven voor de geschiedenis van het Indonesische nationalisme wordt met dit boek nog eens onderstreept.

Dankzij uitvoerig onderzoek verduidelijkt Ingleson verschillende zaken en stelt hij ons in staat vraagtekens te zetten bij een aantal tot nu toe geldende opvattingen. Hij maakt enkele interessante observaties over de pogingen van de Partindo en de PNI baru, feitelijk stedelijke organisaties, om in de crisistijd connecties aan te gaan met de plattelandsbevolking. De gevolgen van de inkrumping van het suikerareaal op Java waren minder werk en minder geld dat voorheen voor gehuurd land werd betaald. Tegelijkertijd werd de plattelandsbevolking gedwongen dorpelingen die in betere tijden naar de stad waren gegaan, opnieuw in hun midden op te nemen. Als vertegenwoordigers van een ander gezag dan het koloniale wisten de nationalist grote groepen plattelanders in beweging te brengen. Door het ingrijpen van de koloniale overheid werd hieraan een abrupt einde gemaakt. Deze observaties zijn interessant omdat zij een veel gehoorde stelling, dat de nationalistische beweging ineenzakte als een gevolg van de moeilijke crisissomstandigheden, nuanceert. Ingleson gaat hierbij ook in op de vraag of dit optreden op langere termijn succesvol had kunnen zijn. Zijns inziens had dit slechts in beperkte mate het geval kunnen zijn omdat op het platteland de Islamitische organisaties een sterke positie innamen. De vaak gehoorde opvatting dat de verschillen tussen de nationalist in de Partindo, de partij van Sukarno nadat hij in 1931 uit de gevangenis was ontslagen, en de PNI baru waarin Hatta de leiding had, vooral terug te brengen waren tot enerzijds een meer Indonesisch-georiënteerde groepering, tegenover een meer westers-georiënteerde bemanning en ontwikkelingsniveau in de andere, worden door Ingleson weerlegd. De PNI baru had weliswaar in Hatta en Sjahrir in Nederland opgeleide leiders, maar het merendeel van het bestuur bestond uit Indonesiërs die in Indië hun opleiding hadden genoten. Hun sociale herkomst was vaak een lagere dan die van de bestuurders van de Partindo, die onder zijn leiders meer in Nederland afgestudeerden telde. De verschillen tussen de Partindo en de PNI baru zijn deels terug te voeren op de ideologische en praktische opstelling van de leiders, Hatta tegenover Sukarno. Hatta zag de voorbereiding van het kader als een belang-

rijker gegeven, terwijl Sukarno over ideologische verschillen heen de eenheid trachtte te verwezenlijken. De massaliteit van de aanhang was voor hem belangrijker dan het niveau. De vele advocaten in de Partindo waren veeleer aanhangers van een voorzichtiger koers en een betere selectie van de nieuwe leden.

Gedurende de revolutiejaren is Sukarno in Nederland vaak afgeschilderd als collaborateur of verrader. Een deel van de verklaring voor deze opvatting is terug te voeren op een aantal brieven die Sukarno toen hij in 1934 voor de tweede maal was gevangengenomen, had geschreven. Hierin toonde hij zich bereid de nationalistische zaak af te zweren in ruil voor zijn vrijlating. Over deze brieven is zowel in het Indonesische als in het Nederlandse kamp veel te doen geweest. Aan opzettelijke dwang of druk kan deze overgang niet worden toegeschreven. Ingelson zoekt de verklaring vooral in het karakter van Sukarno. 'It was basically an action of a weak man... Sukarno was not a man who could live with doubts and uncertainties'. De vrees naar Boven Digul of elders te worden verbannen brak zijn weerstand. Daarvoor had hij zich vermoedelijk reeds belaagd gevoeld. Na zijn eerste periode van gevangenschap was zijn invloed op de partij achteruit gegaan. In het publiek werd hem wel een rol gegund, in de bestuurlijke organisatie was zijn invloed echter beperkt. Ook de animositeit van de PNI-baru knaagde aan zijn zelfvertrouwen.

Dit boek is een belangrijke bijdrage tot de kennis van het politieke leven in het interbellum. Het beschrijft een deel van de *sini* in hun strijd tegen de *sana*. De *sana* komen er minder uitvoerig vanaf. Dit is uiteraard inherent aan de gekozen opzet. Toch zou het gezien het grote aantal bestaande studies over deze periode interessant zijn de resultaten ervan te vergelijken met de ontwikkelingen later, na de onafhankelijkheid. Evenals in de jaren dertig acht de overheid in Indonesië het nu en dan gewenst in te grijpen in het politieke leven. Nog steeds bestaat de vrees dat plattelanders te gemakkelijk onder de invloed geraken van politieke leiders uit de steden, die te veel te gemakkelijk beloven. Zowel in het interbellum als nu geven de technocraten in het landsbestuur de toon aan. Deze elites verdedigen hun machtsmonopolie tegenover al te zeer opdringende politici. De redenen die voor ingrijpen worden gegeven zijn vaak van dezelfde aard. Een dergelijke benadering zou de tegenstelling *sini-sana* uittillen boven de compartimentalisering die de studie van het politieke leven in het interbellum kenmerkt.

J. van Goor

J.S. Calff, *Van pionier tot mammoet. Het Amsterdams Montessori Lyceum, 1930-1980* (Amsterdam: Stichting Montessori 50, 1980, 212 blz.).

Het voortgezet Montessori-onderwijs is in Nederland lang een omstreden verschijnsel geweest. De heftigste discussies tussen voorstanders en tegenstanders van dit fenomeen liggen thans wel achter ons. Maar jarenlang zijn, telkens weer, zulke gesprekken opgelaaid. Men begaf zich er in, van weerszijden, met respect voor de ander en vol goede bedoelingen. En men beëindigde zulke debatten bijna altijd wat vermoeid, met het gevoel elkaar niet veel nader gekomen te zijn.

Eén van de verdiensten van dit gelegenheids geschrift, uitgegeven bij het tiende lustrum van het Amsterdams Montessori Lyceum, is dat men, na lezing ervan, begrijpt waarom die discussies vaak vinnig zijn gevoerd en met een ontmoedigend resultaat. Men leert begrijpen welke problemen er wel moesten rijzen toen er gepoogd werd Montessori-beginselen toe te passen in het voortgezet onderwijs in Nederland. Het Montessori-adagium 'Help mij het zelf te doen' vroeg om toepassing op een veel ruimer terrein dan